

Det nya klassrummet – finns det?

Med en bokstavlig tolkning av begreppet är ”det nya klassrummet” en omöjlighet. Generation efter generation av elever har under sina mest formbara år tillbringat tiotusentals timmar i nästan identiska klassrum. Eleverna har sedan blivit lärare och burit med sig sina erfarenheter in i samma klassrum, eller rektorer som bygger sin organisation på rader av likadana rum. Elever blir föräldrar och farföräldrar, och överför sina förväntningar på klassrumstillvaron till sina barn och barnbarn:

Snart ska du få börja skolan, Emma, och få en snäll fröken eller magister och en egen bänk i klassrummet! Aah, jag minns hur det luktade, och hur stolt jag blev när mina teckningar sattes upp på väggen. Jag lyckades förstås aldrig hålla lika bra ordning under bänkklocket som min bästis. Men du skulle sett vilken fin blomsterkrans fröken målade på tavlan till den första skolavslutningen!

(Foto förf)

Vi är nog många som har en lätt romantiserad bild av de där första, skälvande åren i klassrummet, och det finns säkert fortfarande klassrum som doftar så där ljuvligt av kritdamm och förväntningar. Men behöver det då förnyas? *Kan* det förnyas?

Det typiska klassrummet är ett ca 60m² stort rum, oftast rektangulärt med fönster längs ena långsidan och en ingångsdörr på den andra. Det finns variationer, men de är marginella. På ena kortväggen har en whiteboard ersatt griffeltavlan, ibland hänger en datorprojektor i taket. Rummet är inte alltid men förvånansvärt ofta möblerat för en förmedlingspedagogisk situation, med eleverna på rad vända mot läraren vid tavelväggen.

(Foto förf)

”We are currently preparing students for jobs that don’t yet exist, using technologies that haven’t been invented, in order to solve problems that we don’t even know are problems yet” (Källa: Fish & McLeod, Shift Happens, Wikispaces.com enligt Framtidskompetenser Rektorsakademien 2010).

Det är mycket vi inte vet om framtidens krav på de elever som idag går i skolan, så skolans uppdrag måste vara att rusta dem för ännu okända utmaningar. Det räcker inte längre att läraren ur sitt rika vetande och kunnande förmedlar kunskap till elever som sitter tysta, lydiga och uppmärksamma och insuper kunskapen. Förmedlingspedagogiska situationer ska absolut

inte föraktas, men det är bara en av många skiftande aktiviteter i en skola som arbetar för framtiden.

Alla klassrum är heller inte möblerade på det traditionella sättet. Visst sker det förändringar – inne i rummet. Många lärare är fantastiska pedagoger och kan skapa lustfyllda lärsituationer i vilket rum som helst. Om vi med det begreppet ”det nya klassrummet” menar en förnyelse av arbetssättet så sker det varje dag i skolor över hela vårt avlånga land. Att på allvar förnya själva rummet är en annan sak. Hur vi än försöker så kommer vi bara att åstadkomma marginella förändringar. Klassrummet är belastat med så mycket minnen, föreställningar och förväntningar att en genomgripande förändring av rummet skulle innebära att det inte längre är ett klassrum så som vi definierar begreppet. Så länge vi beställer det vi kallar för klassrum så kommer det att byggas ett rektangulärt rum på ca 60m², lagom stort för en klass på 25-30 elever. Det är här vi har problemets kärna, för även förnyelsen av lärsituationen blir begränsad så länge den sker inom klassrummets fyra väggar. Om vi vill åstadkomma verklig förändring av lärmiljön i skolan så behöver vi skrota klassrummet och uppfinna nya rumsliga begrepp.

När jag i mitt arbete som föreläsare och arkitekt samtalar med lärare, brukar jag passa på att ställa frågan: Om du som lärare får välja helt fritt, utan hänsyn till ekonomi, organisation eller ohejdad vana, vid vilken aktivitet väljer du då att arbeta med en grupp om 25 elever för att det är den bästa gruppstorleken för den aktiviteten? Det brukar bli väldigt tyst en stund. Det första svaret som kommer är fotboll. Drama säger nån, eller körsång. Inga av dessa aktiviteter brukar försiggå i det vanliga klassrummet, så jag väntar en stund till. Nu är det tyst länge. Till slut har det hänt att någon säger: ja men det funkar ändå att ha en genomgång. Eller att läsa högt. Och det tror jag säkert att det gör i betydligt fler fall än denna ovetenskapliga undersökning ger vid handen. Det finns massor av kompetenta lärare som klarar att hantera den vanligaste av skolsituationer, 25 elever i ett klassrum. Men med tanke på hur många klassrum vi i detta nu bygger för den gruppstorleken så borde jag bli överöst med argument för dess överlägsna försträfflighet, men det blir jag inte. 25 elever i ett klassrum är uppenbarligen långt ifrån den bästa av lärsituationer.

”Men ekonomin då?”, invänder den ekonomiskt ansvarstagande. ”Vi skulle gärna jobba i mindre klasser men vi har inte råd. Politikerna i den här kommunen kräver att vi ska vara uppåt trettio i klasserna nästa år”. Och det är väl bara att hoppas att alla vallöften som i skrivande stund flyger genom etern kommer att leda till högre lärartäthet. Men kan det även med givna resurser finnas alternativa sätt att organisera arbetet, att utnyttja lärarteamet till att fördela eleverna på olika sätt i olika lärsituationer? Finns det aktiviteter som kan ha lägre lärartäthet utan att kvalitén försämras – större samlingar, den inledande delen av flipped classroom, extensiv handledning av elever i grupparbete etc – för att frigöra lärartid till arbete med mindre grupper? Svaret är ja. Det finns skolor som klarar det, utan att ha högre personaltäthet. Men det kräver andra typer av rum, större, mindre, öppnare, annorlunda möblerade och utrustade.

”Javisst, det vill vi ha!” säger mellanstadielärarna som länge har kämpat för att få fler grupprum. ”Vi vill ha ett grupprum var och plats att sitta utanför klassrummet. Glöm inte rum för speciallärarna och extra klassrum för särskilda undervisningsgrupper. Kan vi också få en

miniaula för större samlingar så vore det jättebra!” I detta läge är det dags att skjuta in ekonomiska och ekologiska hållbarhetssynpunkter. Vi som planerar skolor måste ta vårt samhälleliga ansvar och sträva efter yteffektivitet och lokaloptimering, vi kan inte både ha kakan och äta den. Därmed startar en prioriteringsdiskussion, som mycket väl kan vara ett fruktbart instrument för att finna nya rumsliga kombinationer, men som ibland landar i att de större / mindre / öppnare rummen för alternativa lärsituationer får stryka på foten för att klassrummen prioriteras högst. Och lärarna tar ännu en gång skeden i vacker hand – ”ja ja, vi arbetar ju faktiskt inte så ofta i storgrupp så en miniaula är inte prioriterad, och studielandskapet kommer säkert ändå inte att användas så mycket” – och går in i sitt klassrum. Alternativen är bortprioriterade och nu återstår ett febrilt sökande efter bättre sätt att möblera klassrummet, runda bord och ståbord och datorarbetsplatser mot väggen, mjuka möbler och låg belysning, trådlöst internet, skärmar för att skapa rum i rummet osv. De försöker uppfinna det ”nya” klassrummet som bättre ska stödja ett flexibelt arbetssätt – men det är trots allt fortfarande ett klassrum för 25 elever.

Det finns fler problem förknippade med klassrummets stora dominans som rumstyp. Det är inte ett rum som inspirerar eller inbjuder till annat än ganska stillsamma, ”torra” aktiviteter, typ att lyssna, läsa, skriva, räkna, samtala. Dessa aktiviteter utgör ju också en stor och viktig del av skolans arbete. Men vi vet att elever lär på olika sätt, och att många mår gott av att få använda händerna och hela kroppen även för att lösa en teoretisk uppgift. För de flesta av oss underlättas och fördjupas lärandet om fler sinnen stimuleras. Men tillgången till alternativa miljöer för att bygga, experimentera, kladda, låta eller hoppa är tidsmässigt begränsad genom att slöjdsalar, lab och musiksalar schemaläggs. Möjligheten att enligt läroplanen låta eleven aktivt delta i valet av arbetssätt är liten.

Enligt ovanstående resonemang bör alltså klassrummets dominans ifrågasättas eftersom det utgör ett allvarligt hinder för möjligheterna leva upp till läroplanens mål. Men förutsättningen för att uppnå en verklig förändring av den fysiska - och därmed den pedagogiska – lärmiljön, är att vi ifrågasätter inte bara klassrummets existens, utan också själva det organisatoriska fundamentet för det: klassen. Och när vi ändå håller på så finns det fler ”självkla” företeelser som vi kan fundera över. Jag brukar utsätta lärargrupper för ett tankeexperiment, där de ska föra en diskussion om framtidens lärmiljö utan att använda följande begrepp:

Klass - vi har just konstaterat att 25-gruppen inte är en särskilt bra storlek för lärande aktiviteter, så den finns inte i framtidens lärmiljö

Klassrum – om det inte finns klasser så ska vi ju inte heller bygga klassrum

Årskurs – varför är vi så fixerade vid vilket årtal eleverna är födda? Varför är det viktigare än vad de har lust och förmåga att göra eller förutsättningar att klara? I framtidens lärmiljö finns inga årskurser, bara elever i olika åldrar.

Ämne – varför har vi de ämnen vi har? Vad händer om vi ersätter dem med ämnesövergripande teman som tex Ekonomisk hållbarhet? Eller Konstnärlig gestaltning, med frihet att uttrycka sig i rörelse, musik, bild, form eller skrift? Vi skippar ämnesindelningen i framtidens lärmiljö

Lektion – det blir absurt att klämma in konstnärlig gestaltning på ett fyrtiominuterspass ...

Schema – om det inte finns lektioner så behövs inget centralt schema

Rast – visst måste det finnas utrymme för paus även i framtidens lärmiljö, men inte schemalagda raster med behov av rastvakter

Upphållsrum – låt oss passa på att äntligen göra oss av med detta hemska begrepp! Det hör inte hemma i framtidens lärmiljö

Pröva själv att föra denna diskussion i kollegiet. Eller varför inte som ett partytrick? Redan vid ifrågasättandet av klassen sätter gästerna i halsen, och jag lovar att ni har en hetsig diskussion som varar långt in på efterrätten. För alla har åsikter om skolan, och detta är djupt provocerande. Den där 25-gruppen, som vi nyss konstaterat inte var bra för så mycket mer än fotboll, framstår nu som en helig, oberörbar enhet, som hjärtat för allt skolans goda. Uppfinningsrikedomen är monumental när det gäller att försvara klassen. Senast idag hörde jag argumentet att ”om det inte finns klasser så kommer vissa barn aldrig att bli bjudna på födelsedagskalas”.

En bit in på varmrätten är diskussionen framme vid fasen Fat-Boy-oro och PISA-panik: ”Det förstår du väl att vi inte bara kan släppa ut barnen i ett okontrollerat kaos? Om de får göra som de vill / sitta hur som helst / vara var som helst när som helst så kommer de inte att lära sig någonting! Inte kommer de att vilja räkna matte i alla fall! Tänk på PISA-resultaten, det här landet är redan på väg kääprakt ner i avgrunden. Och tänk på barnen med särskilda behov!”

(Foto Adam Mørk 3XN)

Varifrån kommer all denna upprördhet? Varför tror vi att klassen är den enda möjliga gruppen för social trygghet? Varför tror vi att andra rumstyper än 60m²-rummet måste leda till kaos? Alternativet måste ju inte vara det alltför öppna rummet där man inte finner arbetsro någonstans. En ämnesövergripande, tematisk indelning av arbetet behöver väl inte betyda att man inte lär sig något? Och om man ersätter schemat med kalender och låter eleverna delta i planeringen av vad de ska göra, var, när och hur – helt i enlighet med läroplanens intentioner – så vet ju alla var de ska vara. Varför blir vi då så förtvivlat rädda för en sådan förändring?

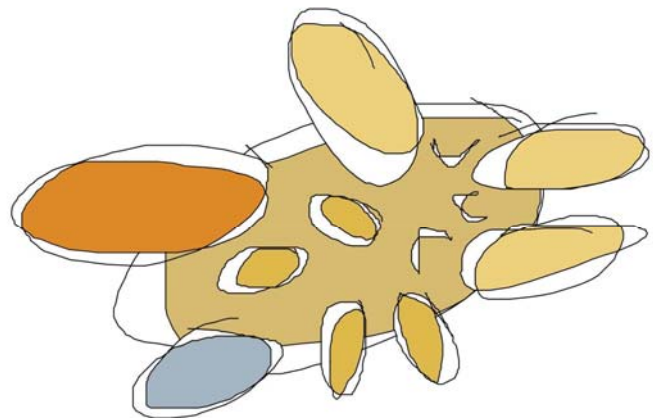
En förklaring kan vara att vi är så vana vid att se läraren som centralfigur i ett klassrum att vi har svårt att föreställa oss att aktiviteter utanför klassrummets väggar kan vara lika kontrollerade. Men föreställningen att lärarledd undervisning ska ersättas av lärarlösa lektioner eller att eleverna ska släppas vind för våg är grundlösa nidbilder. Ett flexiblare arbetssätt förutsätter tvärtom att lärarna är mycket närvarande, oavsett om eleverna sitter i ett stort rum eller ett litet, om de halvliggert i en Fat-Boy med laptopen på magen eller bygger en modell av den senaste matteuppgiften i närateljén. Det förutsätter att lärarledda aktiviteter i mindre grupper ”finansieras” genom arbetspass i storgrupp eller mer handledningsexensiva aktiviteter. Det underlättas om arbetslagets lärare och elever har en egen rumslig arena, där de själva styr aktivitetsplaneringen och rumsanvändningen och där det finns utrymme för olika typer av aktiviteter i olika stora grupper. Och allt detta förutsätter ett tätt samarbete inom teamet.

Det finns många exempel på skolor som har brutit upp från den traditionella klassrumsindelningen för att skapa förutsättningar för friare arbetssätt, numera ofta kallat entreprenöriellt lärande. Flera fristående skolkoncerner har detta som sitt signum, och det finns mycket att inspireras av men det väcker också en del oro. Vid ett snabbt studiebesök kan situationen upplevas som rörig, och besökare från den kommunala skolvärlden uttrycker inte sällan tveksamhet till att detta friare arbetssätt skulle kunna vara överförbart till en kommunal skola. Det går inte att komma ifrån att eleverna i en fristående skola tillsammans med sina föräldrar gjort ett medvetet val av skola, och därmed ett arbetssätt som man tror på. Skeptikern kan hävda att detta positiva elevurval är förutsättningen för att verksamheten skall fungera.

Det finns dock kommuner som vågar tro att förändringen är möjlig även i vanliga skolor. Ett exempel är Gråboskolorna i Lerums kommun, tre nya F-9 skolor som byggts och byggts om för entreprenöriellt lärande. Skolorna är profilerade för att erbjuda valfrihet för kommuninvånarna, och för att alla elever ska få del av samtliga profiler under sin skolgång har skolans ledningsgrupper valt att samverka. De tre skolorna planerades med samma arbetslagsorganisation och liknande arbetssätt för att underlätta utbyte av lärarkompetens, lokaler och elever. Det finns mycket att berätta om Gråboskolorna, men här fokuserar jag på hur uppbrötet från klassrummet har fungerat.

Varje skola har fem arbetslag à ca 100 elever och deras lärare och fritidspedagoger. Vid planeringen av organisationen skippades begreppen klass och årskurs. De två yngrelagen har elever från 6-10 år, de två äldrelagen från 9-14 år. Avsikten med en flexibel åldersindelning var att underlätta successiva uppflyttningar i systemet efter förmåga och personliga förutsättningar. I det femte laget går skolans äldsta elever de två sista åren i grundskolan, oavsett ålder. I Gråbo ska eleverna längta efter att få börja åttan, för då får man arbeta mer tematiskt och i större grad ta del av alla tre skolornas profiler.

På Röselidskolan, en av de tre skolorna, är eleverna indelade i åldersintegrerade mentorsgrupper som träffar sin lärare varje morgon. Därefter ingår de i olika aktivitetsgrupper under dagen, åldersintegrerade eller åldershomogena, stora grupper eller små beroende på aktivitetens karaktär och med arbetssätt anpassat till elevernas egen lust och förmåga. Arbetslaget disponerar ett antal rum, en arbetslagsarena, där de själva planerar rumsanvändningen. Här finns rum av olika storlek och med olika utrustning, från den minsta sagogrottan till den stora närateljén som tillåter stökiga, kladdiga och experimenterande aktiviteter. Mitt i arenan finns ett arbetsrum för arbetslagets lärare och fritidspedagoger. Alla rum har glaspartier mot det öppna men rumsligt uppdelade studielandskap som utgör arenans hjärta.

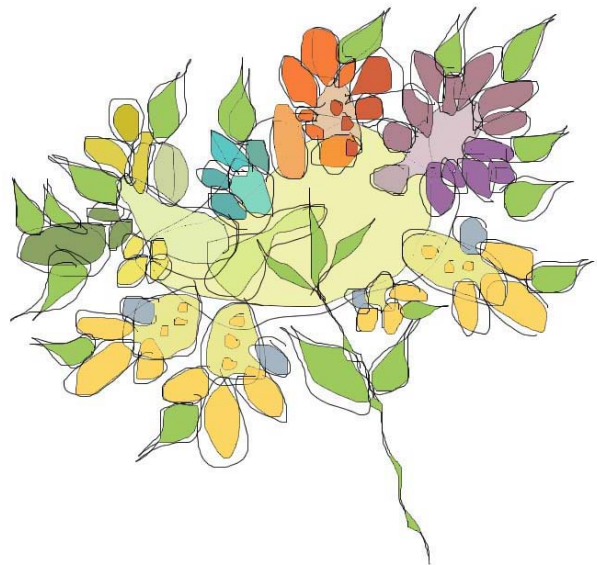
Rektorer och lärare har i Gråboskolorna nyrekryterats utifrån förutsättningen att de vill vara med och utveckla entreprenöriella arbetssätt. Röselidskolan rektorer Marie Sandell och Lennart Nilsson berättar om den entusiasm med vilken lärarna satte igång ämnesövergripande temaarbeten den första höstterminen, men också om det bakslag som kom ganska snart. Allt var nytt, arbetslagen,

mentorsgrupperna, lokalerna, arbetssättet. Det blev för mycket, och för en period fick man backa tillbaka till mer välkända sätt att arbeta. Det fanns dock inga vanliga klassrum att backa in i, vilket rektorerna är glada för. I så fall hade vi nog inte varit ute ur dem ännu, säger Marie, och manar till tålmod. Det tar tid att bli riktigt invanda med det nya arbetssättet, men redan nu kan vi se att de pedagogiska vinsterna är stora.

Under planeringen av Gråboskolorna diskuterades ofta vilka effekter olika vägval kan få för elever med särskilda behov. Själva grundtanken med teamarbetet och arbetslagsarenorna är att kunna möta alla elever utifrån deras individuella förutsättningar och behov, oavsett om behoven klassificeras som särskilda eller ej. I stället för att alla elever ständigt befinner sig med en lärare i ett klassrum för 25, så utnyttjas teamet till att skapa behovs- och situationsanpassade lärsituationer. Skolan har ett inkluderande synsätt och arbetar för att så långt som möjligt anpassa undervisningen till varje elevs förutsättningar och behov. Och behovet av alternativ till att arbeta i 25-grupp finns hos långt fler elever än de med ”särskilda” behov.

Ett annat exempel är Sannerudsskolan i Kil, en nyligen ombyggd högstadieskola med ca 500 elever. Här föddes en ny typ av lärmiljö ur en svår konflikt, där den centrala skolledningens krav på att forma en elevfokuserad, ämnesövergripande arbetslagsorganisation frontalkolliderade med lärarnas kamp för att få behålla sina ämnesinstitutioner. Inför planeringen av en omfattande om- och tillbyggnad fick de viktigaste argumenten från båda sidor utgöra fundament för en lösning som gavs namnet ”lärandefokus”.

I skolans entréväning formades tre tematiska arenor med specialutrustade rum för experimentella, fysiska, sinnliga, skapande och praktiska aktiviteter. Alla ämnen finns representerade i någon av arenorna i en kombination av teoretiska och praktisk-estetiska ämnen. Avsikten var att skapa rumsligt stöd för såväl ämnesfördjupning som för ämnesövergripande samarbete. Man sökte efter ämneskombinationer som skulle kunna ha nytta av samma typ av rum. Så kunde tex inspelningsstudios, en ”black box” och ett ”forum” vara inspirerande miljöer för såväl SO och svenska som musik och drama, och en grov verkstad en naturlig plats för slöjd och teknik men också inspirerande för matte och bild.

Tre arbetslagsarenor placerades på skolans övervåning. Till varje arena hör ett dubbelt arbetslag, 2x85 elever och sammantaget ett femtontal lärare. Arbetslaget använder arenan på halvtid, den andra halvtiden är de i någon av de tematiska arenorna. Arbetslagsarenan är utformad med olika stora rum runt ett öppet studielandskap med glasade grupprum och avgränsade studieplatser. Här finns också arbetsrum för det dubbla lärarteamet.

I mitten av Sannerudskolan ligger "Forum", ett runt rum för ca 130 personer, med gradängar och bildskärmar runt rummet och välfungerande teknik. Rektor Jan-Erik Andrén berättar att Forum har kommit att bli ett nav kring vilket de tidigare så skeptiska lärarna nu bollar idéer. Forums ovanliga utformning och det smörgåsbord av möjligheter som där erbjuds har alldeles säkert bidragit till denna positiva attitydförändring.

(Foto Ylva Matikainen, Mondo arkitekter)

När jag som arkitekt möter en ny grupp skollärare eller lärare så är det inte ovanligt att någon i gruppen inleder med att relativisera den fysiska miljöns betydelse. "Det viktigaste är vad som händer i klassrummet, interaktionen mellan läraren och eleverna, inte hur rummet är utformat." Och jag kan bara hålla med. Alla undersökningar jag tagit del av pekar på den allt dominerande betydelsen av den goda läraren för att skolan ska uppnå ett gott resultat. Jag har dock med denna artikel velat visa att den rumsliga organisationen har stor betydelse för lärarnas möjligheter att utföra sitt pedagogiska uppdrag. Låt oss därför ifrågasätta klassrummets dominans i den svenska skolan, och skapa utrymme för verklig förändring i nya rum för lärande!

September 2014

A handwritten signature in black ink that reads "Anna Törnquist". The signature is fluid and cursive.

Anna Törnquist, arkitekt SAR/MSA

anna.tornquist@gmail.com